

УДК 340.15

Г. П. Клімова, доктор філософських наук, професор

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯН У США

Розглянуто специфіку формування правової культури громадян у США. Проаналізовано основні напрями формування правової свідомості і правової поведінки американських громадян на загальнодержавному, регіональному та індивідуальному рівнях.

Ключові слова: *правова культура, правова свідомість, правова поведінка, правове виховання.*

Актуальність проблеми. У сучасних умовах проблема формування правової культури американських громадян набула високого ступеня актуалізації. Це пов'язано передусім з тим, що зміцнення основ державності, конституційного устрою в США здебільшого визначається здатністю громадянського суспільства до виконання функцій з підготовки соціально активних громадян, які мають розвинену правову свідомість, навички правомірної поведінки, високий рівень правової культури в цілому.

Крім того, актуальність дослідження проблеми формування правової культури обумовлена й тим, що система державних заходів репресивного характеру, що застосовуються в США у боротьбі з різноманітними правопорушеннями, продемонструвала неспроможність ні скоротити їх, ні знизити темпи їх зростання. У цьому зв'язку акценти в політиці США, спрямовані на подолання протиправної поведінки, були перенесені на розвиток соціальної превенції, яка включає, крім економічних, організаційних, правових, технічних заходів, заходи правовиховного характеру, що мають своєю метою формування правової свідомості і правової поведінки американських громадян.

Ступінь розробленості теми. Проблема формування правової культури громадян у США розробляється у працях таких учених, як І. Антонович, Е. Багалов, В. Биков, Б. Вульсон, Я. Гілінський, Г. Ділігенський, А. Джуринський, С. Іншаков, Е. Каверіна, М. Кларін, З. Малькова, Н. Ніканоров, В. Сморгунова, а також В. Бенетта, Д. Кіпсмайера, Т. Лікона, Ф. Ньюмен, Дж. Патріка, К. Реан та ін.

Мета статті — з урахуванням наукових розробок з вивчення різноманітних аспектів правової культури населення в США, проаналізовано основні напрями формування правової культури в цій країні в сучасних умовах.

Одним із найважливіших напрямів формування правової культури американських громадян є організація суспільної просвіти у галузі права і передусім прав людини, що охопило всі штати США. Різноманітні неурядові організації, такі як Національна рада соціальних досліджень і великі профсоюзи

викладачів, офіційно визнали необхідність просвіти у галузі прав людини. Вони присвячують цій проблемі збори та конференції, активно працюють серед населення.

Великі загальнонаціональні організації включають питання прав людини у свої навчальні програми. Так, видання Асоціації американських адвокатів «Останні дані про правове виховання» присвятило окремі випуски проблемі прав людини. Організація «Street Low Incorporated», що надає активну допомогу в справі правового виховання громадян, внесла проблему людини у всі напрями своєї роботи і опублікувала підручник для середньої школи під назвою «Права людини для всіх».

Національна організація просвіти і викладання «Обличчям до обличчя з історією і самим собою», що веде боротьбу проти різних форм дискримінації, включила в свої навчальні програми теми прав людини. Це саме зробили й організації, що сприяють проведенню глобальних досліджень у галузі утвердження миру і загальнолюдських цінностей, а також молодіжні групи, у тому числі група «Girls-scouts», яка нагороджує своїх членів спеціальним значком за особливі заслуги у галузі захисту прав людини.

Активною діяльністю у сфері формування правової культури займаються і організації, що здійснюють просвітницьку діяльність зі спеціальних питань. Наприклад, Жіноча комісія у справах жінок і дітей, що мають статус біженців, і Комітет США у справах біженців незалежно одна від одного підготували за темою прав людини навчальні матеріали для середніх шкіл. Центр інформаційних і освітніх ресурсів кольорових жінок у Берклі (штат Каліфорнія) розробив навчальний посібник «Просвіта жінок в умовах глобальної економіки», що є порадою з проведення навчальних заходів, присвячених глобалізації у контексті прав людини. Центр надання допомоги жертвам фугасних мін займається розробленням навчальної програми з прав інвалідів.

Крім названих великих організацій, що мають значні фінансові можливості і великий штат співробітників, функціонують і громадські низові організації, що проводять просвітницьку роботу з метою формування правової культури в якомусь одному штаті або районі, причому здебільшого на добровільних засадах. Зразком організацій такого роду може бути Інститут прав людини штата Гавайї, який щоліта проводить для викладачів різних навчальних закладів курс із прав людини, а також Центр прав людини штату Айдахо, який працює у співробітництві з департаментом освіти цього штату й іншими його відомствами з просвіти суспільства у галузі прав людини.

Яскравим підтвердженням активної діяльності неурядових організацій з формування правової культури став їх широкий відгук на терористичний напад, що стався у США 11 вересня 2001 р. [1, с. 18–22]. Вже через декілька тижнів після цього нападу освітня організація «Емнесті інтернешнл Ю-Ес-Ей» опублікувала «Керівництво з реагування на кризу, що викликана подіями

11 вересня», яке становить навчальну програму для учнів середніх і старших класів школи. У ньому проблеми терористичного нападу розглядаються в аспекті прав людини. Фонд конституційних прав видав низку книжок, присвячених аналізу подій, що відбуваються, у контексті прав людини, наприклад: «Чи потрібний міжнародний кримінальний суд?», «Що таке тероризм?» тощо.

Багато організацій, включаючи «Американський форум за глобальну освіту», «Працівники освіти за соціальну відповідальність», «Викладання в ім'я змін», «Центр розвитку освіти» запропонували працівникам просвіти матеріали з боротьби проти дискримінації і несправедливості відносно американців арабського походження, мусульман та інших національних меншин. А такі організації, як «Всесвітнє дослідження освіти» в Сіетлі (штат Вашингтон), «Літературний проект району Заливу Сан-Франциску» в Берклі (штат Каліфорнія) організували проведення для викладачів практикумів і семінарів, на яких події 11 вересня 2001 р. розглядалися у контексті прав людини.

Зусилля американського суспільства з питань правового виховання не обмежуються формальною освітою. Вони спрямовані й на неформальний сектор, що охоплює молодь і доросле населення, особливо представників маргінальних груп. До найбільш активних організацій, які займаються правовим вихованням у неформальному секторі, належить «Національний центр освіти у галузі прав людини» (НДООПЧ) в Атланті (штат Джорджія). Цей центр намагається організувати загальнонаціональний рух на захист прав людини у США, навчаючи місцевих студентів і студентських активістів умінню керуватися стандартами прав людини, коли вони бачать вияв несправедливості. НДООПЧ приділяє пильну увагу просвіті у галузі економічних і соціальних прав представників неформального сектору і передусім членів місцевих громадських організацій, пов'язаних із рухом борців із бідністю, за надання прав одержання соціальної допомоги. Організації «Коаліція громадян штата Джорджія для боротьби з голодом», «Проект з боротьби з дискримінацією в житловій області в Холіокі» (штат Массачусетс), «Коаліція межових прав Ель-Пасо» (штат Техас), «Червоні американці за права людини в Фарго» (штат Північна Дакота) та інші беруть участь у проведенні курсів з основ прав людини, роботі семінарів-практикумів із питань провідних стратегій, які допомагають захищати права.

Проблемами формування правової культури представників неформального сектору займається також «Інститут виховання жінок-керівників» (ІВЖК) у Сан-Франциско (штат Каліфорнія), діяльність якого пов'язана в першу чергу з розв'язанням проблеми дискримінації жінок за статевою, расовою та іншими ознаками. Так, у 1997 р. ІВЖК провів просвітньо-пропагандистську кампанію, спрямовану на те, аби примусити міську владу Сан-Франциско на практиці додержуватися Конвенції ООН про викорінення усіх форм дискримінації жінок (КІДЖ). Почавши з правового виховання місцевих активістів,

ІВЖК згодом почав здійснювати просвіту в галузі прав людини членів низки організацій, що виступають на захист жінок, а пізніше організував у Муніципальній раді в Сан-Франциско слухання з проблем дискримінації жінок у галузі охорони здоров'я, а також з питань вияву відносно них насильства й економічної несправедливості. Внаслідок цих слухань у Сан-Франциско було ухвалено постанову, в якій КІДЖ оголошено міським законом. Крім того, у межах широкої програми правового виховання проводяться просвіта молодих жінок у галузі захисту прав людини, підготовка керівних жіночих кадрів.

У багатьох населених пунктах США у формуванні правової культури задіяно й релігійні організації. Наприклад, «Комітет унітарієв-універсалістів» видав посібник, який являє собою програму підготовки у галузі захисту прав жінок під назвою «Справедливе ставлення до статі: права жінок є права людини», що широко використовується. «Католицька конференція» штату Огайо опублікувала серію підручників для школярів і дорослих про застосування смертної кари, яка осуджується більшістю релігійних деномінацій. Університет Сока, який є буддиським навчальним закладом у Каліфорнії, проводить для широкого загалу регулярні конференції за темами, що стосуються прав людини.

Ще одним важливим напрямом формування правової культури громадян у США є реалізація заходів з попередження неправомірної поведінки серед населення, передусім неповнолітньої молоді, що здійснюються на федеральному і регіональному рівнях, а також на рівні індивідуальної профілактики.

Для формування правової культури американських громадян створено Консультативну виправну раду, Національний комітет з боротьби зі злочинністю у складі міністрів охорони здоров'я, освіти, юстиції, соціального забезпечення і праці, метою діяльності яких є розроблення рекомендацій із профілактичних робіт та їх координація, вдосконалення і уніфікація всієї системи боротьби з правопорушниками. Прийнято десятки національних комплексних програм боротьби з правопорушеннями і фоновими для неї явищами, відповідальність за розроблення та реалізацію яких було покладено на Адміністрацію сприяння правозастосовній діяльності при міністерстві юстиції США (АСПД). Через АСПД здійснюються основні напрями національної політики боротьби з правопорушеннями, у тому числі в галузі їх превенції.

АСПД складається з таких підрозділів: відділу розроблення національних програм зі злочинністю; національного інституту правозастосовної діяльності і кримінальної юстиції; національної служби інформації і кримінальної статистики; відділу в справах молоді; відділу в громадянських справах; відділу із забезпечення операцій; відділу регіональних операцій; фінансового відділу. Сформульовані зацікавленими відомствами федеральні програми боротьби з правопорушеннями подаються на розгляд директору АСПД, який вже від імені уряду вносить їх на затвердження до конгресу США. Узгоджені

з конгресом програми фінансуються за рахунок державного бюджету і фондів АСПД. Вона ж несе відповідальність за підготовку професійних кадрів для реалізації федеральних програм боротьби з правопорушеннями.

За останні десятиріччя на зазначені програми було асигновано приблизно 20 млрд дол., призначених в основному на заходи профілактичного характеру: розв'язання проблеми працевлаштування, вдосконалення системи правового виховання, освіти, поліпшення соціальних і економічних умов життя населення [2, с. 82].

Багатоманітну діяльність із формування правової культури неповнолітніх і молоді виконує Комітет з боротьби зі злочинністю молоді і неповнолітніх при президенті США. Ним розроблено загальнофедеральні програми боротьби з цим різновидом злочинності, які містять заходи у контексті «служб протегування дитинства», постпенітенціарних установ, міністерств охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення. Їх здійснення пов'язується передусім із методами раннього профілактичного впливу, вивченням особи деліквентів, навчанням персоналу служб нагляду методам роботи з неповнолітніми порушниками [3, с. 120–122].

Формування правової культури в середовищі молоді пов'язано також з діяльністю Національного інституту проблем попередження деліквентності неповнолітніх, основними функціями якого є: збирання, оброблення та поширення інформації з проблем злочинності неповнолітніх, проведення наукових досліджень у цій галузі, розроблення нових методів боротьби зі злочинністю неповнолітніх, оцінювання ефективності усіх програм відповідного профілю, підготовка і перепідготовка кадрів цієї галузі.

На федеральному рівні програми формування правової культури неповнолітніх правопорушників, що застосовуються як альтернативи кримінально-правовому впливу, характеризуються різноманіттям орієнтацій і цілей та припускають використання консультаційних центрів, тимчасових притулків для неповнолітніх, які перебувають в екстремальній ситуації, соціально-медичної терапії для підлітків-наркоманів.

Найбільш характерними елементами системи формування правової культури на регіональному рівні є: робота служб виховного нагляду за підлітками, які перебувають на волі; організація індивідуального патронажу дорослих наставників над підлітками з поведінкою, що відхиляється від норми.

Реалізація індивідуальних заходів формування правової культури має двоетапний характер: перший — менеджмент, під яким розуміється забезпечення ефективного контролю за поведінкою неповнолітніх порушників з боку певного органу (поліцейського відділку з профілактики, служби пробації тощо) за певний строк, протягом якого суб'єкт поводить належним чином; другий — тритмент — виходить за межі періоду контролю за підлітком з боку конкретного органу, метою якого є закріплення на більш тривалий строк

необхідного додержання суб'єктом вимог закону, пристосування його до умов життя в законослухняному суспільстві.

Значну допомогу в формуванні правової культури підлітків і молоді надають колективні форми запобігання неправомірній поведінці: молодіжні центри, добровільні табори праці для залучення підлітків і молоді до позитивної форми діяльності. Зміст цих форм охоплює встановлення корисних зв'язків між індивідами з поведінкою, що відхиляється від норми, шляхом залучення їх у спортивні клуби, організації з військовою специфікою за типом скаутів, навчання деяким спеціальностям, прилучення до мистецтва замість проведення часу без певної мети.

Слід зауважити, що ще в першій половині XIX ст. у США було створено спеціальні комуни з перевиховання малолітніх злочинців. У подальшому їх кількість значно зросла. У кожній із таких комун мешкають від 4 до 10 підлітків, вихованням яких займаються фахівці за сімейною та несімейною методиками. Середня тривалість сімейних програм — 185 днів, несімейних — 289 днів. Сімейні програми зарекомендували себе як більш ефективні. У цілому ж ці комуни працюють достатньо успішно, що сприяє профілактиці правопорушень.

У процесі формування правової культури у США використовуються так звані опосередковані санкції, що стали доволі популярними, пов'язані з ювенальною юстицією. До їх числа входять пробація з інтенсивним наглядом, домашній арешт з електронним моніторингом, виправні трудові табори [4, с. 40].

Крім цього, суттєву допомогу у формуванні правової культури правопорушників надають релігійні організації, що діють за допомогою певних каналів: завдяки священослужбовцям тюрем, колоній, реформаторів, а також співтовариству представників релігії з органами кримінальної юстиції та іншими державними установами у справі розроблення програм з попередження правопорушень; шляхом організації службовцями церкви розважальних і спортивних заходів для молоді тощо.

Висновки. Формування правової культури у Сполучених Штатах Америки — це багатогранний процес, який направлений на формування правової свідомості і правомірної поведінки американських громадян і здійснюється в різноманітних напрямках і різними методами на загальнодержавному, регіональному і індивідуальному рівнях, що об'єднані зусиллями школи, сім'ї, суспільства і правоохоронних органів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ротов С. М. 11 сентября 2001 г. : реакция США / С. М. Ротов // США — Канада: экономика, политика, культура. — 2001. — № 11. — С. 15–25.
2. Воронин Ю. А. Система борьбы с преступностью в США / Ю. А. Воронин. — Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1990. — 99 с.

3. Махов Д. С. США: молодежь и преступность / Д. С. Махов. — М. : Юрид. лит., 1996. — 152 с.
4. Об эффективности программ перевоспитания трудных подростков // Борьба с преступностью за рубежом. — 2001. — № 10. — С. 36–48.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ ГРАЖДАН В США

Климова Г. П.

Рассмотрена специфика формирования правовой культуры граждан в США. Проанализированы основные направления формирования правового сознания и правового поведения американских граждан на общегосударственном, региональном и индивидуальном уровнях.

Ключевые слова: правовая культура, правовое сознание, правовое поведение, правовое воспитание.

THE FORMATION OF LEGAL CULTURE OF CITIZENS OF THE USA

Klimova G. P.

The specificity of formation of legal culture of citizens of the USA has been shaded. The main derides of formation of legal conscience and legal culture of American citizens on state, regional and individual levels have been analyzed.

Key words: legal culture, legal conscience, legal behavior, legal education.

УДК 316.334

О. В. Волянська, кандидат соціологічних наук, доцент

ФЕНОМЕН КОРУПЦІЇ У ФОКУСІ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Розглянуто можливості дослідження корупції у рамках різних соціологічних підходів. Актуальність цього огляду пов'язана із проблемою розроблення методик виміру рівня корупції, адекватних ситуації в Україні. Огляд наведених підходів дає підстави вважати, що в соціологічному дослідженні корупції недостатньо уваги приділяється взаємодії чинників макро- і мікрорівнів.

Ключові слова: корупція, корупційні практики.

Актуальність проблеми. У науковому співтоваристві склалися певні традиції дослідження корупції. Існує функціональна залежність між масштабом корупції та інтересом до її дослідження. Цей зв'язок виявляється тоді, коли корупція сягає критичної межі, а вона сама та її наслідки усвідомлюються суспільством як соціальна проблема.